

Nr 77.

Ankom till riksdagens kansli den 15 juni 1945 kl. 12 m.

*Utlåtande i anledning av väckt motion angående utredning om
förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete
samt vid arbete under jord m. m.*

I en inom andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 423, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr *Cruse* hemställt, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla om utredning dels rörande förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete under jord, dels rörande lagstadgad rätt för arbetare att själv avgöra, om han vill utföra övertidsarbete eller ej».

I motionen har framhållits, att inom vissa arbetsområden rationaliseringen drivits så långt, att hälsoskäl motiverade en förkortning av arbetstiden. Detta gällde framför allt skift- och nattarbete samt arbete under jord. Vad särskilt anginge skiftarbete lämnade lagen om arbetstidens begränsning sämre skydd för sådant arbete än för vanligt dagarbete. I detta hänseende hänvisade motionären till 4 § andra stycket och 5 § 2 mom. i lagen. Motionären fortsätter:

Arbetstidslagen lämnar sålunda vidsträckt frihet att förlänga arbetstiden per dag och vecka vid skiftarbete, blott arbetstiden under en treveckorsperiod icke överstiger 144 timmar. Att skiftarbete kan medföra ohälsa, har uppmärksamrats av rationaliseringsutredningen, som framhåller, »att skiftarbete åstadkommer nervösa sjukdomar och magsjukdomar, vilka förvärras av de ofta återkommande växlingarna i tiderna för skiften». Läkarna torde även allmänt vara av den uppfattningen, att skift- och nattarbete är ganska påfrestande för hälsan. Allt arbete, som helt eller delvis infaller mellan kl. 23 och 6, bör därför begränsas till i genomsnitt 7 timmar per dygn eller 42 timmar per vecka.

Vidare framhålles i motionen, att jämväl bestämmelserna om arbetares skyldighet att utföra övertidsarbete böra reformeras. Sedan motionären redogjort för innehållet i 7 § 5 mom. i lagen, anför han vidare:

Samtliga kollektivavtal torde innehålla bestämmelser, att arbetarna ha skyldighet att fullgöra i arbetstidslagen eller av arbetsrådet medgiven övertid. Några fackförbund ha sökt genomföra ändring av dessa avtalsbestämmelser i syfte att arbetarna själva skulle äga rätt att avgöra, om de vilja stå till förfogande för övertidsarbete eller ej. Dessa ändringsyrkanden ha emellertid icke kunnat genomföras på grund av arbetsgivarnas hårdnackade motstånd. Ifrågavarande bestämmelser i kollektivavtalen torde därför icke kunna reformeras utan omfattande och förödande arbetskonflikter.

Sista delen av stadgandet i arbetstidslagens 7 § 5 mom. avser att lämna arbetarna skydd mot överansträngning och ohälsa genom övertidsarbete. Detta skydd är dock i praktiken ganska illusoriskt. Många arbetare med mindre god hälsa tvingas nu att utföra övertidsarbete, varigenom deras ohälsa ytterligare förvärras. Arbetstidslagen bör lämna ett effektivt skydd åt dem, som på grund av hälsoskäl eller andra sakliga skäl icke önska utföra övertidsarbete. Sedan ordinarie arbete fullgjorts, böra arbetarna äga rätt att själva förfoga över sin fritid. Lagfästandet av en dylik frihet torde icke hindra arbetsgivarna att få erforderligt övertidsarbete utfört. Det torde finnas tillräckligt många arbetare, som äro villiga att frivilligt utföra erforderligt övertidsarbete, i synnerhet som kollektivavtalen i allmänhet stadga högre ersättning för övertidsarbete än ordinarie arbete.

Över motionen har utskottet i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttranden från arbetsrådet, riksförsäkringsanstalten och socialstyrelsen, varjämte svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationen i Sverige på utskottets begäran avgivit yttranden i ärendet. De inkomna yttrandena finnas såsom bilagor fogade till detta utlåtande.

I 4 § *lagen om arbetstidens begränsning* gives den allmänna regeln, att arbetsgivare icke må använda arbetare till arbete under längre tid än 8 timmar av dygnet eller 48 timmar i veckan. Därest denna begränsning av arbetstiden för vecka icke därigenom överskrides, må dock arbetstiden under något eller några av veckans dygn utsträckas till högst 9 timmar. Bedrives arbete med regelbunden skiftindelning, må annan arbetstid tillämpas, såvitt därigenom icke uppkommer längre sammanlagd arbetstid för en tidrymd av högst tre veckor, än att den motsvarar 48 timmar i veckan. I de följande paragraferna angivas åtskilliga undantag från huvudregeln. Sålunda stadgas i 5 § 1 mom., att om för visst arbete arbetstiden är i väsentlig mån beroende av årstiden eller väderleken eller på grund av annat förhållande är av växlande längd, arbetsrådet må, i den mån så prövas påkallat, medgiva, att arbetstiden allenast begränsas så, att den i genomsnitt för viss angiven tidrymd kommer att uppgå till högst 48 timmar i veckan. I 2 mom. av samma paragraf utsäges, att om arbete, som bedrives med tre skiftlag, på grund av synnerliga skäl finnes böra fortgå jämväl under sön- och helgdagar, arbetsrådet må, i den mån så prövas påkallat, medgiva därför erforderligt undantag. Enligt 5 § 3—5 mom. må arbetsrådet vidare medgiva undantag dels beträffande arbete, som fortgår allenast under kortare tid eller medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse, dels då i annat fall, än förut nämnts, undantag från bestämmelse i 4 § prövas påkallat till undvikande av allvarligt missförhållande, dels ock då det av uttalande av arbetarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetare, som skulle beröras av undantaget, finna detsamma önskvärt och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas. I

6 § uttalas, att om natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom, arbetare må, i den mån så är nödigt med hänsyn till berörda förhållande, användas till arbete utöver tid, som angives i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §. Sådant arbete må icke fortsättas längre tid än två dygn utan att tillstånd därtill sökts hos nämnda myndighet. Vidare äger arbetsgivare enligt 7 § 1 mom. till sådana förberedelse- eller avslutningsarbeten, som för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den allmänna arbetstiden, använda nödigt antal arbetare, vilka fyllt aderton år, under högst sju timmar i veckan utöver den tid, varunder de eljest få användas till arbete. Finner arbetsgivare i annat fall än som avses i 6 § med hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetare till arbete utöver tid, som angives i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §, är han enligt 7 § 2 mom. därtill berättigad i avseende å arbetare, som fyllt aderton år, för högst 48 timmar under loppet av fyra kalenderveckor och 200 timmar under loppet av ett kalenderår. Utsträckt arbetstid enligt detta moment må även, med iakttagande av motsvarande begränsning, beräknas för kortare tidrymd än fyra veckor. Är ytterligare eftergift av trängande behov påkallad, må sådan enligt 3 mom. i samma paragraf meddelas av arbetsrådet, dock för högst 150 timmar under loppet av ett kalenderår. Enligt 4 mom. ankommer det på arbetsrådet att pröva i vad mån den, som fyllt sexton men ej aderton år, må användas till arbete, som avses i 7 §. I fråga om arbetares skyldighet att utföra övertidsarbete skall enligt 5 mom. gälla vad därom kan anses vara med arbetsgivaren överenskommet. Det åligger emellertid arbetsgivaren att tillse, att icke arbetaren genom användande till dylikt arbete utsättes för överansträngning eller ohälsa. Enligt 9 § 7 mom. bör arbetsrådet i regel bereda vederbörande arbetsgivare och arbetare tillfälle att yttra sig samt på lämpligt sätt söka samråd med representanter för arbetsgivare och arbetare inom verksamhetsområdet i fråga. Beslut, som avses i 7 § 4 mom., skall såvitt möjligt fattas efter samråd med yrkesinspektionens chefsmyndighet.

I. Tidigare behandling av frågan om förkortning av arbetstiden.

Det å den internationella arbetsorganisationens konferens i Washington år 1919 antagna förslaget till konvention angående begränsning av arbetstiden i industriella företag till 48 timmar i veckan har icke ratificerats av Sverige.

Vid 1931, 1932, 1933, 1934, 1935 och 1936 års riksdagar väcktes i motioner förslag om förkortning av arbetstiden (motionerna II: 287 år 1931, II: 60 år 1932, II: 79 och II: 252 år 1933, II: 286 år 1934, II: 337 år 1935 samt II: 17 år 1936). På hemställan av andra lagutskottet (utlåtanden 16/1931, 35/1932,

35/1933, 53/1934, 16/1935 och 20/1936) beslöt riksdagen, att motionerna icke skulle föranleda till någon åtgärd.

Internationella arbetsorganisationen antog vid sin konferens år 1935 ett förslag till konvention angående arbetstidens förkortning till fyrtio timmar i veckan. Enligt artikel 1 i nämnda konventionsförslag skulle varje medlem av internationella arbetsorganisationen, som ratificerade konventionen, förklara sig gilla principen om fyrtiotimmarsveckan, tillämpad på sådant sätt, att den icke medförde sänkning av arbetarnas levnadsnivå, samt vidtagande eller främjande av åtgärder, som kunde anses ägnade att leda till detta mål. Medlemmen skulle förbinda sig att, i enlighet med detaljföreskrifter, som kunde meddelas i särskilda konventioner, vilka ratificerades av medlemmen, tillämpa nämnda princip på olika slag av sysselsättning.

Genom proposition nr 15 till 1936 års riksdag anhöll Kungl. Maj:t om riksdagens yttrande angående de av internationella arbetsorganisationens konferens år 1935 fattade besluten, bland dem förslaget till konvention angående arbetstidens förkortning till fyrtio timmar i veckan. Med hänvisning till konventionens karaktär av principuttalande och under erinran, att framtida praktiska statsåtgärder till förverkligande av fyrtiotimmarsveckan krävde särskild prövning och särskilda beslut av de svenska statsmakterna, förordade föredragande departementschefen, statsrådet Möller, att den föreliggande principkonventionen ratificerades av Sverige.

Andra lagutskottet anförde i sitt utlåtande nr 19 rörande nämnda konventionsförslag bl. a. följande:

Mellan 1919 års konvention om 8-timmars arbetsdag och 48-timmars arbetsvecka samt 1935 års konventionsförslag föreligger en väsentlig skillnad därutinnan, att i det senare men icke i den förra uttalas, att konventionen skall tillämpas på sådant sätt, att den icke medför sänkning av arbetarnas levnadsnivå. — — — —

Utskottet håller för sin del före, att den stat, som ansluter sig till en principkonvention, därigenom — om än icke formellt — uttalar en avsikt att eftersträva, att konventionens principer skola komma till praktisk tillämpning inom det egna landet.

Ratificeringen av en konvention om 40-timmars arbetsvecka skulle enligt utskottets mening knappast stå i överensstämmelse med den omständigheten, att vårt land ännu icke ansett sig kunna ratificera konventionen om 48-timmars arbetsvecka. Ett godkännande av konventionen om 40-timmars arbetsvecka skulle även på annat område medföra en alltför stor motsats mellan teori och praktik. Vid förberedelserna till förslag om lag rörande arbetstiden för dem, som ha sysselsättning inom jordbruk och trädgårds-skötsel, har nämligen ifrågasatts en reglering efter helt andra linjer.

Utredning om de följder i ekonomiskt avseende, som skulle uppkomma för olika slag av rörelse, därest 40-timmars arbetsvecka infördes i vårt näringsliv, föreligger icke. Ej heller har utretts i vad mån man har att räkna med, att avsikten att bereda arbetstillfällen för ett större antal efter införande av 40-timmars arbetsvecka skulle motverkas därav, att arbetarna

under sin fritid åtog sig arbete inom ett annat yrke än det för dem huvudsakliga.

Med hänsyn till vad ovan anförts finner sig utskottet böra föreslå riksdagen att uttala, att riksdagen för sin del anser, att ratifikation av föreliggande konventionsförslag icke bör äga rum.

Reservation anfördes av herr Linder m. fl., vilka hemställde, att riksdagen måtte för sin del ansluta sig till departementschefens uppfattning, att ifrågasvarande förslag borde ratificeras.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1938 års riksdag yrkades i en inom andra kammaren väckt motion, nr 206, att riksdagen måtte i princip uttala sin anslutning till artikel 1 i det av internationella arbetskonferensen år 1935 antagna förslaget till konvention angående arbetstidens förkortning till fyrtio timmar i veckan samt att riksdagen måtte i skrivelse till regeringen hemställa om förslag till nästa års riksdag angående sådan förändring av arbetstidslagen, att »fyrtio timmars arbetsvecka får laglig kraft».

Andra lagutskottet yttrade i sitt över motionen avgivna utlåtande, nr 14:

Såsom av den ovan lämnade redogörelsen framgår uttalade 1936 års riksdag som sin mening, att ratifikation av förslaget till principkonvention angående arbetstidens förkortning till fyrtio timmar i veckan icke borde äga rum. En stark minoritet förordade dock ratifikation med framhållande av bland annat, att starka sociala skäl talade för kravet på en ny internationell aktion i frågan om arbetstidens reglering. Emellertid har konventionsförslaget intill 1938 års början icke av någon stat ratificerats. Vid det sammanträde, som innevarande år skall hållas av internationella arbetsorganisationens konferens, kommer spørsmålet om ett generellt genomförande av en arbetstidsförkortning ånyo att dryftas. I frågans nuvarande läge torde skäl icke föreligga för riksdagen att göra något uttalande rörande nyssnämnda konventionsförslag. Utskottet finner ej heller anledning tillstyrka någon framställning till Kungl. Maj:t beträffande ändring av lagen om arbetstidens begränsning i den av motionärerna angivna riktningen.

Utskottet hemställde av nu angivna skäl, att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. Denna hemställan bifölls.

Även frågan om förkortning av arbetstiden inom vissa näringsgrenar har vid olika tillfällen varit föremål för ställningstagande från riksdagens sida.

Internationella arbetsorganisationens konferens år 1934 antog ett förslag till en internationell konvention beträffande arbetstiden i automatiska fönsterglasbruk, där denna maximerades till i genomsnitt 42 timmar per vecka och det tillika bland annat bestämdes, att arbetet borde bedrivas med minst fyra skiftlag. I proposition till 1936 års riksdag (nr 35) förordade Kungl. Maj:t en svensk ratifikation av detta konventionsförslag under förut-

sättning, att det ratificerades av de mera betydande fönsterglasproducerande länderna, tillhörande den internationella arbetsorganisationen. I anslutning härtill framställdes i propositionen även ett förslag till svensk lagstiftning i ämnet, vilken skulle träda i kraft den dag, som sedermera bestämdes i samband med en eventuell ratifikation.

I sitt i anledning av propositionen avgivna utlåtande, nr 29, anförde andra lagutskottet:

I förevarande proposition har föreslagits en laglig reglering av arbetstiden till i genomsnitt 42 timmar i veckan för en till antalet obetydlig, i en enda speciell verksamhet sysselsatt grupp arbetare. Den föreslagna lagstiftningen avser nämligen blott sådan tillverkning av fönsterglas eller annat glas, som allenast beträffande dimensionerna skiljer sig från fönsterglas, vilken bedrivs med tillhjälp av automatiska maskiner och fortgår utan avbrott jämväl under sön- och helgdagar. Sådan tillverkning förekommer i Sverige för närvarande endast vid fönsterglasbruken i Oxelösund och Glava, varest tillsammans omkring 125 arbetare äro sysselsatta därmed.

Departementschefen har icke anfört någon omständighet av beskaffenhet att föranleda därtill, att den nyssnämnda gruppen arbetare skulle med hänsyn till särskilt behov av skydd mot hälsofara givas en annan ställning än den, som fortfarande skulle tillkomma andra arbetare, sysselsatta i annan verksamhet med lika svåra arbetsförhållanden.

Med hänsyn till det ringa antal arbetare, som kunna beredas sysselsättning vid de två fönsterglasbruken i vårt land, synes en lagstiftning av föreslagen beskaffenhet, efter vars genomförande arbetarantalet kan beräknas bliva ökat med allenast ett 30-tal, icke ur arbetslöshetssynpunkt kunna hava någon nämnvärt förbättrande inverkan. Möjligen skulle förhållandena däremot kunna bliva försämrade, i det att, enligt vad svenska arbetsgivareföreningen i sitt yttrande i ärendet uppgivit, det kunde ifrågasättas, att Glava glasbruk på grund av de genom avsevärd ökning av driftkostnaderna försvårade möjligheterna att konkurrera med utländska fönsterglasbruk skulle komma att nedlägga driften.

Det skäl, som för departementschefen främst synes hava talat för en särskild lagstiftning i vårt land på förevarande område, torde hava varit det, att en sådan lagstiftning skulle möjliggöra Sveriges anslutning till 1934 års internationella konventionsförslag i ämnet. Utskottet finner sig emellertid icke kunna enbart ur sådan synpunkt godtaga en lagstiftning av föreslaget innehåll. Om en förkortning av arbetstiden överhuvud skall genomföras på nu ifrågavarande arbetsområde, bör undersökas, huruvida icke motsvarande arbetstidsförkortning bör stadgas även för andra arbetare, som utöva sin verksamhet under lika svåra förhållanden som de, vilka föreligga för de i kontinuerlig drift vid fönsterglasbruken sysselsatta arbetarna. Förhållanden av angivna beskaffenhet torde förefinnas bland annat vid järnbruken. Någon utredning av spörsmålet i vilken omfattning arbete av angivet slag förekommer i vårt land har emellertid icke lämnats i propositionen.

Under återopande av vad sålunda anförts finner sig utskottet icke kunna tillstyrka de i propositionen framlagda lagförslagen. Enligt utskottets mening följer härav att möjlighet icke föreligger för Sverige att ratificera konventionsförslaget.

Utskottet hemställde därför, att lagförslaget icke måtte antagas av riksdagen samt att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte meddela, att riksdagen för sin del ansåge, att förslaget till konvention angående arbetstiden i automatiska fönsterglasbruk icke borde ratificeras. Utskottets utlåtande godkändes av riksdagen.

År 1935 antog internationella arbetsorganisationens konferens ett förslag till internationell konvention angående begränsning av arbetstiden i kolgruvor. I fråga om arbete under jord innebär denna konvention en maximering av arbetstiden till $7\frac{3}{4}$ timmar per dag. Vidare antog nämnda konferens ett förslag till konvention om förkortning av arbetstiden i buteljglasbruk, som ävenledes förutsatte en maximering av arbetsveckan till i genomsnitt 42 timmar samt användandet av minst fyra skiftlag.

Genom proposition nr 15 till 1936 års riksdag anhöll Kungl. Maj:t om riksdagens yttrande angående de beslut som år 1935 fattats av internationella arbetskonferensen. I propositionen anförde föredragande departementschefen, statsrådet Möller, beträffande förslaget till konvention angående begränsning av arbetstiden i kolgruvor, att Sverige icke borde ansluta sig till konventionen förrän några av de större kolproducerande länderna ratificerat konventionen. Ehuru departementschefen i princip vore av den uppfattningen, att Sverige borde biträda konventionen, ansåge han, att med ratifikationsfrågan tillsvidare borde anstå. För anslutning till konventionen krävdes vissa ändringar i gällande arbetstidslagstiftning. Så snart klarhet vunnits rörande de stora kolproducerande ländernas ståndpunkt, torde såväl lagändrings- som ratifikationsfrågan böra upptagas till förnyat övervägande. Såvitt rörde förslaget till konvention angående förkortning av arbetstiden i buteljglasbruk anförde departementschefen, att frågan om ratifikation av konventionen borde anstå i avvaktan på utredning rörande frågan om den inverkan en tillämpning av konventionens bestämmelser skulle komma att utöva på den svenska buteljglasindustrien.

Andra lagutskottet som behandlade propositionen yttrade i sitt utlåtande nr 19, beträffande förstnämnda konventionsförslag, att utskottet lika med departementschefen i princip vore av den uppfattningen, att Sverige borde biträda förslaget. Med ratifikation av detsamma syntes emellertid böra anstå, till dess åtminstone några av de kolproducerande länder, vilkas produktion vore av större betydelse för Sveriges kolimport, ratificerat förslaget. I fråga om konventionen angående arbetstiden i buteljglasbruk anslöt sig utskottet till departementschefens uppfattning, att förslaget för det dåvarande icke borde ratificeras. Utskottets utlåtande godkändes av riksdagen.

Genom propositionen nr 56 till 1937 års riksdag anhöll Kungl. Maj:t om riksdagens yttrande rörande bl. a. ett vid internationella arbetsorganisationens konferens år 1936 antaget förslag till konvention angående förkortning

av arbetstiden vid offentliga arbeten. Konventionen ingick i den serie av specialkonventioner för olika industrier, vilka inom ramen av förenämnda av 1935 års internationella arbetskonferens antagna förslag till principkonvention angående 40-timmars arbetsvecka, skulle i detalj giva bestämmelser om arbetstidens förkortning inom särskilda industrier under hänsynstagande till de speciella förhållandena på respektive arbetsområden. På hemställan av andra lagutskottet (utlåtande nr 14) anslöt sig riksdagen till föredragande departementschefens uppfattning, att förslaget icke för det dåvarande borde ratificeras.

Även vid 1938 års riksdag hemställde Kungl. Maj:t (propositionen nr 45) om riksdagens yttrande beträffande ett i nyssnämnda serie ingående konventionsförslag. Det åsyftade förslaget avsåg förkortning av arbetstiden inom textilindustrin till i genomsnitt 40 timmar i veckan. Utskottet hemställde i sitt utlåtande nr 15, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t meddela, att riksdagen för sin del anslöte sig till föredragande departementschefens uppfattning, att förslaget icke för det dåvarande borde ratificeras. Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Frågan om riskerna för ohälsa i samband med skiftarbete har berörts i *rationaliseringsutredningens* betänkande (SOU 1939: 13). Under hösten 1936 hade nämnda utredning anordnat en serie konferenser med representanter för arbetsgivarnas, arbetarnas och de anställdas organisationer samt anslutna industriföretag. Därvid diskuterades särskilt frågan, huruvida den på flera håll i samband med vidtagna rationaliseringsåtgärder ökade arbetstakten kunde anses ha i ogynnsam riktning påverkat arbetarnas och de anställdas hälsa. I betänkandet framhålles, att konferenserna icke gäve till resultat några säkrare utgångspunkter för spörsmålets bedömande. De uttalanden som gjordes stredo nämligen i betydelsefulla avseenden mot varandra. Vid konferenserna uttalades å ena sidan, att den med rationaliseringen intensifierade arbetstakten i åtskilliga fall inverkat menligt på arbetarnas hälsotillstånd. Fall hade t. o. m. förekommit, då arbetarna redan i 40-årsåldern kunde anses utslitna. En påtaglig stegring i sjukdomsfrekvensen bland arbetarna, särskilt i fråga om nervösa sjukdomar, hade även på sina håll inträtt. Understundom hade den ökade arbetstakten i förening med större enformighet i arbetet bidragit till att framkalla nevrosor. Det i vissa moderna fabrikslokaler ökade maskinlarmet hade jämväl påverkat arbetarna oförmånligt. Särskilt ogynnsamma hade verkningarna av det forceerade arbetet visat sig vara för kvinnor och minderåriga. I förevarande sammanhang erinrades dessutom om skiftarbetets i form av nervösa sjukdomar och magsjukdomar ogynnsamma följdverkningar vilka förvärrades av de ofta återkommande växlingarna i tiderna för skiften. Å andra sidan framhölls vid nämnda konferenser, att nervösa sjukdomar hos arbetare och anställda även vore förorsakade av andra anledningar än hög arbetstakt. Man

var härvid närmast av den uppfattningen, att rationaliseringen på det hela taget medfört sådana betydande lättnader för arbetarna, att några ogynnsamma verkningar å arbetarnas hälsa knappast mera allmänt kunde ha gjort sig gällande. Det erinrades sålunda om att rationalisering av driften ofla innebure, att tungt och osunt arbete eliminerades. Förbättrade transportanordningar måste i betydelsefulla avseenden ha gjort arbetet lättare för arbetarna. Moderniseringen av fabriker, varigenom de hygieniska och sanitära förhållandena avsevärt förbättrats, måste jämväl ha påverkat arbetarnas hälsotillstånd i gynnsam riktning.

II. Tidigare behandling av frågan om ändrade bestämmelser rörande övertidsarbete.

I samband med behandlingen av förslaget till arbetstidslag vid 1930 års riksdag framställdes i en motion yrkande, att 7 § skulle uteslutas. Vidare föreslogs motionsvis, att i 7 § 3 mom. skulle införas ett stadgande av innehåll, att eftergift finge meddelas för högst 28 timmar under loppet av fyra veckor. Andra lagutskottet avstyrkte i sitt utlåtande nr 15 förslaget om uteslutande av 7 §. Utskottet uttalade vidare, att utskottet ej heller kunde tillstyrka den föreslagna begränsningen i övertidens beräkning. Då övertid enligt 7 § 3 mom. finge uttagas endast efter medgivande av arbetsrådet, syntes det utskottet, som om denna bestämmelse icke medförde någon risk i skyddsavseende. Riksdagen gjorde icke någon erinran häremot.

Vid 1931, 1932, 1933, 1934, 1935 och 1936 års riksdagar väcktes genom motioner förslag om sådan skärpning av bestämmelserna angående övertidsarbete, att dylikt medgäves endast då särskilt tvingande omständigheter förelåge, exempelvis då genom natur- eller olyckshändelse eller genom annan omständighet, som ej kunnat förutses, fara förelåge för liv, hälsa eller egendom (II: 287 år 1931, II: 60 år 1932, II: 79 år 1933, II: 286 år 1934, II: 337 år 1935 och II: 17 år 1936). På hemställan av andra lagutskottet (utlåtanden nr 16/1931, 35/1932, 35/1933, 53/1934, 16/1935 och 20/1936) beslöt riksdagen, att motionerna icke skulle föranleda till någon åtgärd. I sitt sistnämnda utlåtande hänvisade utskottet till vad utskottet anfört i sitt utlåtande nr 15 vid 1930 års riksdag.

I motionen II: 70 vid 1938 års riksdag hemställdes, att riksdagen ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning och förslag till sådan ändring av lagen om arbetstidens begränsning, att rätten till uttagande av övertidsarbete ytterligare begränsades.

Andra lagutskottet anförde i sitt över motionen avgivna utlåtande nr 19:

Enligt lagen om arbetstidens begränsning åligger det arbetsgivare att tillse, att arbetare icke genom övertidsarbete utsättes för överansträngning

eller ohälsa. Motionärerna hava gjort gällande, att övertidsarbete för närvarande förekomme i sådan utsträckning, att förhållandena, särskilt inom industrier, som till övervägande del använde sig av kvinnlig arbetskraft, t. ex. textil- och beklädnadsindustrien, vore ägnade att ingiva allvarliga betänkligheter. Vid behandlingen inom utskottet av föreliggande ärende har även anförts, att den fortgående rationaliseringen i förening med övertidsarbete kunde medföra ökade påfrestningar för arbetarna med ty åtföljande sociala vådor. Å andra sidan bör beaktas, att konkurrenskraften hos ett industriföretag i många fall torde vara i väsentlig mån beroende av den snabbhet, varmed ett visst arbete kan utföras. Stundom lärere förekomma, att ett arbete måste forceras för att minska betydande olägenheter för beställare och andra, t. ex. vid reparation av ett havererat fartyg. Yrkeskunnig extra arbetskraft torde icke alltid vara att tillgå.

Utskottet anser det vara av stor vikt för samhället, att med övertidsarbete sammanhängande olägenheter såvitt möjligt begränsas. Därvid måste emellertid en sådan avvägning ske, att icke näringslivets berättigade intressen åsidosättas. Enligt utskottets mening vore det önskvärt att få till stånd en förutsättningslös utredning rörande hithörande spörsmål. Genom en dylik utredning borde klarläggas, under vilka förhållanden övertidsarbete uttages enligt arbetstidslagen och huruvida jämkningar i rätten att uttaga sådant arbete kunna vara av omständigheterna påkallade.

På grund av vad sålunda anförts hemställde utskottet, att riksdagen i anledning av motionen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta utreda, under vilka förhållanden övertidsarbete uttoges enligt lagen om arbetstidens begränsning och huruvida jämkningar i rätten att uttaga sådant arbete kunde vara av omständigheterna påkallade, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning. Denna hemställan bifölls.

Angående de åtgärder som vidtagits i anledning av nämnda riksdagsskrivelse får utskottet hänvisa till socialstyrelsens över motionen avgivna remissyttrande.

Landsorganisationen i Sverige har i skriftlig framställning till chefen för socialdepartementet den 5 mars 1945 hemställt om revision av lagen om arbetstidens begränsning. Vid framställningen funnos fogade en skrivelse från svenska metallindustriarbetarförbundet till landsorganisationen ävensom yttranden över nämnda skrivelse från övriga fackförbund.

I ärendet har till utskottet inkommit en skriftlig framställning från svenska järnvägsmannaförbundet, svenska transportarbetarförbundet och svenska kommunalarbetarförbundet.

Utskottet. I motionen har hemställts, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning dels rörande förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete under jord, dels ock angående rätt för arbetare att själv avgöra, om han vill utföra övertidsarbete eller ej.

Såsom framgår av vad ovan anförts har frågan om en generell förkortning av arbetstiden vid flera tillfällen aktualiserats. Internationella arbetsorganisationens konferens antog sålunda år 1935 förslag till en principkonvention om sänkning av arbetstiden till 40 timmar i veckan. Ett av Kungl. Maj:t vid 1936 års riksdag framlagt förslag att Sverige skulle ratificera nämnda konvention vann ej riksdagens bifall. Vid 1938 års riksdag väcktes en motion med yrkande, att Sverige skulle ansluta sig till konventionsförslaget, men framställningen avslogs likaledes av riksdagen. Riksdagen anförde därvid, att frågan om ett generellt genomförande av en arbetstidsförkortning ånyo komme att dryftas av internationella arbetsorganisationens konferens. Konferensen har senare bordlagt frågan.

Vissa skäl tala otvivelaktigt för en generell arbetstidsförkortning. Det kan dock ifrågasättas, huruvida för närvarande förutsättningar föreligga att bedöma vilka verkningar ett realiserande av detta önskemål skulle medföra i olika hänseenden, särskilt för näringslivets vidkommande. Sannolikt är, att förevarande spörsmål icke kan lösas annat än i internationellt sammanhang.

Även om sålunda en allmän arbetstidsförkortning är ett spörsmål som får ses på jämförelsevis lång sikt, följer därav dock icke, att motsvarande betraktelsesätt måste anläggas på frågan, om en förkortning av arbetstiden är möjlig vid vissa former av arbeten eller inom vissa näringsgrenar. De skäl som enligt vad ovan antytts kunna tala mot en allmän arbetstidsförkortning ha icke samma styrka, då det gäller att avgöra, huruvida en dylik mera begränsad förkortning av arbetstiden kan genomföras.

Det torde icke kunna bestridas, att skiftarbete är en form av arbete som är särskilt påfrestande. Denna åsikt synes vara ganska allmänt utbredd bland arbetarna själva. I samband med den i socialstyrelsens remissyttande omförmälda, av styrelsen verkställda undersökning rörande övertidsarbete, vars resultat publicerats i Sociala meddelanden år 1941, hade sålunda flerstädes från arbetarhåll uttalats, att skiftarbete vore en betungande arbetsform. Samma uppfattning har även kommit till uttryck i den i utskottets ovan lämnade redogörelse omnämnda framställningen från landsorganisationen i Sverige till chefen för socialdepartementet samt i de uttalanden från olika fackförbund som fogats vid nämnda framställning.

Vid sidan av skiftarbete nämner motionären nattarbete såsom en betungande form av arbete. Att nattarbete i allmänhet får anses vara mera påfrestande än arbete om dagen torde vara allmänt erkänt. Önskemål om en förkortning av arbetstiden vid nattarbete ha bland annat framförts i flera av de vid landsorganisationens nyssnämnda framställning fogade uttalandena.

Vad härefter angår frågan om förkortning av arbetstiden inom särskilda näringsgrenar har denna fråga tidigare vid skilda tillfällen varit föremål för uppmärksamhet. Internationella arbetsorganisationen har sålunda antagit

flera förslag till konventioner rörande förkortning av arbetstiden inom olika områden. Dessa konventionsförslag ha icke ratificerats av Sverige. Här må nämnas, att 1936 års riksdag hade att behandla ett av Kungl. Maj:t framlagt förslag, att Sverige skulle ratificera ett förslag till konvention om begränsning av arbetstiden i automatiska fönsterglasbruk till 42 timmar i veckan. I samband därmed framlade Kungl. Maj:t även ett förslag till lagstiftning i ämnet. Riksdagen avlog de framlagda förslagen efter hemställan av andra lagutskottet. Utskottet yttrade, att om en förkortning av arbetstiden inom automatiska fönsterglasbruk överhuvud skulle genomföras, det borde undersökas, huruvida icke en motsvarande arbetstidsförkortning borde genomföras även för andra arbetare som utövade sin verksamhet under lika svåra förhållanden som de i lagförslaget avsedda arbetarna. Utskottet anförde vidare, att någon utredning av spörsmålet, i vilken omfattning arbete av angivet slag förekomme i vårt land, icke hade presterats. Inom utskottet reserverade sig sju ledamöter för bifall till Kungl. Maj:ts förslag.

Att en del yrkesgrupper, exempelvis vissa gruvarbetare, järnbruksarbetare och arbetare anställda vid trafikföretag, ha behov av en kortare arbetstid än andra arbetare torde icke med fog kunna bestridas. Självfallet är det förenat med svårigheter att på ett tillfredsställande sätt avväga maximiarbetstidens längd i förhållande till de mer eller mindre krävande förhållanden varunder arbetet utföres. En fullt rättvis gradering av arbetstiden torde icke kunna åstadkommas. Det torde däremot vara möjligt att — åtminstone såsom ett provisorium i avbidan på en generell arbetstidsförkortning — i förevarande hänseende privilegiera vissa arbetargrupper, som ha särskilt påfrestande arbete. Utskottet vill i detta sammanhang påpeka, att frågan om differentiering av den lagstadgade semesterns längd för olika grupper av arbetstagare med hänsyn till deras semesterbehov för närvarande är föremål för utredning.

I motionen har vidare såsom förut angivits hemställts om införande av lagstadgad rätt för arbetare att själv avgöra, om han vill utföra övertidsarbete eller ej. För genomförande av motionens syfte i denna del torde erfordras, att förbud stadgas mot upptagande i kollektivavtal av bestämmelse om skyldighet för arbetare att utföra övertidsarbete. Införandet av ett sådant förbud skulle medföra ett avsteg från de principiella grunderna för den nuvarande lagstiftningen om kollektivavtal. Frågan om kollektivavtals materiella innehåll är nämligen icke föremål för någon laglig reglering utan har gjorts beroende av de avtalsslutande parternas fria överenskommelser. Lagstiftningen om kollektivavtal giver endast bestämmelser om dylika avtals form och rättsverkan.

Spörsmålet om införande av ändrade bestämmelser rörande övertidsarbete har vid flera tillfällen varit under riksdagens prövning. 1938 års riksdag hemställde i anledning av väckt motion i skrivelse till Kungl. Maj:t, att

Kungl. Maj:t ville låta utreda, under vilka förhållanden övertidsarbete uttoges enligt lagen om arbetstidens begränsning och huruvida jämkningar i rätten att uttaga dylikt arbete kunde vara av omständigheterna påkallade, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde giva anledning. I det av andra lagutskottet avgivna, av riksdagen godkända utlåtande som låg till grund för riksdagens framställning anförde utskottet, att utskottet ansåge det vara av stor vikt för samhället att med övertidsarbete sammanhängande olägenheter såvitt möjligt begränsades. Utskottet framhöll emellertid även vikten av att sådan avvägning därvid skedde, att icke näringslivets berättigade intressen åsidosattes.

I anledning av denna framställning från riksdagen verkställde socialstyrelsen vissa undersökningar av huvudsakligen statistisk art. Ytterligare utredning, som närmast skulle avse övertidsarbetets verkningar ur medicinska synpunkter, ansågs böra inställas efter krigsutbrottet 1939. Någon vidare utredning i ärendet har sedermera icke verkställts.

I socialstyrelsens undersökningar ingick även en utfrågning av arbetare inom olika fack angående arbetarnas uppfattning av övertidsarbetets betydelse i arbetshygieniskt hänseende. De inkomna svaren utvisade en allmän uppfattning, att övertidsarbetet blivit särskilt påfrestande genom den ökade arbetstakten. Av de arbetare som besvarade en fråga om behovet av ändrade bestämmelser angående övertidsarbetet förklarade sig ungefär två tredjedelar önska en revision av lagstiftningen i syfte att begränsa uttagandet av arbete å övertid.

Önskemålet om en dylik begränsning har även starkt framhållits i landsorganisationens förut omförmälda framställning till chefen för socialdepartementet ävensom i därvid fogade uttalanden från olika fackförbund.

Vad ovan anförts giver enligt utskottets mening vid handen, att utredning är påkallad rörande förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete som eljest kan anses vara av mera påfrestande art. Vidare torde fortsatt utredning böra ske beträffande frågan om ändrade bestämmelser rörande uttagande av arbete å övertid. Vid de utredningar utskottet sålunda anser sig böra förorda måste uppmärksamhet ägnas bland annat åt den hittills föga utredda frågan, i vilken utsträckning skift- och nattarbete, övertidsarbete samt arbete inom särskilt påfrestande yrken inverkat menligt å arbetarnas hälsotillstånd. Den tekniska rationaliseringens inverkan i arbetshygieniskt hänseende bör därvid särskilt beaktas.

En utredning i de hänseenden som nu nämnts har avseende å centrala stadganden i allmänna arbetstidslagen. Det torde näppeligen vara möjligt att verkställa sådan utredning utan att ingå på frågan om ändring av nämnda lag även i andra, icke direkt berörda hänseenden. Oavsett detta synes det emellertid som om utredningen lämpligen bör förbindas med en allmän översyn av förevarande lag. Sålunda torde exempelvis böra tagas under omprövning frågan om lagens tillämpningsområde. Härutinnan kan

anmärkas, att 1944 års riksdag på hemställan av utskottet hos Kungl. Maj:t anhållit om utredning angående frågan om lagstadgad arbetstidsreglering rörande arbete som har till ändamål att bereda sjukvård. Uppmärksamhet bör jämväl ägnas åt spørsmålet om förbättrad kontroll över lagens efterlevnad. Till övervägande böra även upptagas frågorna om införande av obligatoriska raster, om arbetstidens lämpligaste förläggning och därmed sammanhängande spørsmål, i den mån de icke äro föremål för utredning av 1938 års arbetarskyddskommitté.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen i anledning av förevarande motion måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa en allmän översyn av lagen den 16 maj 1930 om arbetstidens begränsning samt för riksdagen framlägga det förslag vartill utredningen må föranleda.

Stockholm den 15 juni 1945.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling ha närvarit
från första kammaren: herrar *Norman, Holmbäck, Wistrand, Löfvander, Olof Carlsson, Björkman**, *Hage* och *Sten*;
från andra kammaren: fröken *Andersson*, herrar *Ryberg, Cruse*, fru *Johansson**, herrar *Larsson* i Östersund, *Lundberg* i Uppsala, *Andersson* i Alfredshem och *Osterman*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Holmbäck, Wistrand, Löfvander, Björkman*, fröken *Andersson*, herrar *Ryberg* och *Osterman*, vilka anför:

Frågan om arbetstidens längd sammanhänger intimt med förutsättningarna för upprätthållandet och utvecklandet av landets produktionsförmåga och allmänna ekonomiska standard. Med hänsyn till det oöverskådliga läge, vari världsekonomin f. n. befinner sig, är det särskilt angeläget att icke utan tvingande skäl rubba produktionskapaciteten. I varje fall böra regle-

ringar av arbetstiden icke företagas utan hänsynstagande till förhållandena inom motsvarande näringar i utlandet; en ensidigt företagen inskränkning av arbetstiden i Sverige skulle omedelbart påverka vårt lands konkurrenskraft på världsmarknaden.

Alldeles särskilt gäller detta de industrier, vilka äro hänvisade att i avsevärd omfattning söka sin avsättning direkt å världsmarknaden. På grund av arbetsprocessens natur är det främst i sådana industrier, som skift- eller därmed jämförligt arbete förekommer. En arbetstidsreglering för dessa industriers del utan reciprocitet i de andra industriländerna komme omedelbart att medföra allvarliga återverkningar icke endast för exportproduktionen utan medelbart för vårt ekonomiska liv i dess helhet.

Vad sålunda anförts beträffande arbetstidens reglering i allmänhet gäller även ytterligare inskränkningar i rätten att uttaga övertidsarbete, sådan den begränsats i nu gällande arbetstidslagstiftning. Under alla omständigheter är en under nuvarande ovissa läge företagen utredning icke ägnad att läggas till grund för en ny reglering av arbetstiden.

Med anledning av vad sålunda anförts få vi hemställa,

att riksdagen måtte avslå förevarande motion.

Bilaga A.

Till Riksdagens andra lagutskott.

Sedan Kungl. Maj:t anbefallt *arbetsrådet* att till riksdagens andra lagutskott avgiva yttrande över en av herr Cruse avgiven motion II: 423, vari hemställes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla om utredning dels rörande förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete under jord, dels rörande lagstadgad rätt för arbetare att själv avgöra, om han vill utföra övertidsarbete eller ej, får arbetsrådet anföra följande.

Arbetsrådet har intet att erinra mot att den begärda utredningen kommer till stånd men vill i fråga om tidpunkten för dess verkställande framhålla, att en utredning, avseende arbetsförhållandena under krigsåren, då övertidsarbete förekommit i särskilt stor omfattning, icke kan giva en riktig bild av förhållandena under normala tider.

I skrivelse till statsrådet och chefen för kungl. socialdepartementet den 5 mars 1945 har Landsorganisationen i Sverige framhållit, att en allmän revision av allmänna arbetstidslagen är påkallad. Då det kan förväntas, att en dylik revision inom en icke alltför avlägsen framtid kommer att företagas, finner arbetsrådet lämpligt att den nu föreslagna utredningen sammankopplas med de utredningar, som torde komma att verkställas i samband med nämnda revision.

Arbetsrådet vill samtidigt framhålla, att kungl. socialstyrelsen i enlighet med av Kungl. Maj:t givet uppdrag verkställt utredning rörande omfattning m. m. av övertidsarbete under åren 1928—1938. Sammanställningar, utvisande resultatet av denna utredning, hava av Kungl. Maj:t överlämnats till 1938 års arbetarskyddskommitté.

Stockholm den 20 mars 1945.

På arbetsrådets vägnar:

JOHN NORDIN.

Bilaga B.

Till Riksdagens andra lagutskott.

Genom beslut den 9 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt *riksförsäkringsanstalten* att senast den 20 mars 1945 till riksdagens andra lagutskott avgiva yttrande över en av herr Cruse väckt motion, nr II: 423, angående utredning om förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete under jord m. m. Till efterkommande härav får anstalten anföra följande.

En utredning rörande olägenheter i samband med skift- och nattarbete samt vid arbete under jord bör enligt anstaltens mening icke inskränkas till att avse enbart arbetstidens längd utan bör även omfatta t. ex. tiden för skiftväxling samt frågan om införande av obligatoriska raster. Därjämte torde böra utredas, huruvida icke en allmän inskränkning av nattarbetet bör genomföras och sådant arbete tillåtas allenast i viss begränsad omfattning.

Beträffande motionärens förslag om utredning angående viss lagstiftning rörande skyldighet att utföra övertidsarbete får anstalten meddela, att sådana förhållanden ej kommit till yrkesinspektionens kännedom, som giva stöd för det i motionen gjorda påståendet, att många arbetare med mindre god hälsa — trots stadgandet i 7 § 5 mom. allmänna arbetstidslagen — tvingats att utföra övertidsarbete, varigenom deras ohälsa ytterligare förvärrats. Om anmälan om dylika fall skulle inkomma till yrkesinspektionen, lär den äga möjlighet till ingripande med stöd av den allmänna bestämmelsen i 3 § första stycket arbetarskyddslagen. Skulle missbruk mot förmodan visa sig förekomma i större utsträckning bör måhända även övervägas att vidtaga ändring i inskränkande syfte i gällande övertidsbestämmelser.

De i motionen anförda förhållandena måste anses hava stor betydelse ur arbetarskyddssynpunkt, och riksförsäkringsanstalten finner därför önskvärt, att de bliva föremål för en allsidig och förutsättningslös utredning i den mån detta icke möjligen redan skett genom 1938 års arbetarskyddskommitté. För att icke undersökningsresultaten skola påverkas av den för närvarande på många håll till följd av krigsförhållandena i avsevärt högre grad än eljest uppdrivna produktionsintensiteten torde för utredningens verkställande böra avvaktas en tidpunkt med mera normala förhållanden inom näringslivet än de nu rådande.

I detta ärendes handläggning har, förutom undertecknade, deltagit byråchefen Stenholm.

Stockholm den 17 mars 1945.

DAVID ÖSTRAND.

EDW. PELOW.

Bilaga C.

Till Riksdagens andra lagutskott.

Genom beslut den 9 februari 1945 har Kungl. Maj:t anbefallt *socialstyrelsen* att till utskottet avgiva yttrande över motionen nr 423 i andra kammaren av herr Cruse angående utredning om förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete under jord m. m. I anledning härav får styrelsen anföra följande.

Motionen tar sikte på arbetstidsförhållandena vid skift- och nattarbete och vid arbete under jord samt på frågan om övertidsarbetet.

Vid skift- och nattarbete samt arbete under jord har enligt motionärens uppfattning den industriella rationaliseringen medfört en sådan uppdriven

arbetstakt, att en ytterligare förkortning av arbetstiden där numera kunde anses vara motiverad av hänsyn till arbetarnas hälsa. Beträffande skift- och nattarbetet ifrågasattes i motionen, att arbetstiden begränsas till i genomsnitt 7 timmar per dygn eller 42 timmar per vecka. Frågan om hur arbete under jord lämpligen borde regleras beröres icke närmare i motionen.

Det kan i detta sammanhang erinras om att den internationella arbetsorganisationens konferens år 1934 antog ett förslag till en internationell konvention beträffande arbetstiden i automatiska fönsterglasbruk, där denna maximerades till i genomsnitt 42 timmar per vecka och det tillika bland annat bestämdes, att arbetet borde bedrivas med minst fyra skiftlag. I proposition till 1936 års riksdag (nr 35) förordade Kungl. Maj:t en svensk ratifikation av detta konventionsförslag under förutsättning att det ratificerades av de mera betydande fönsterglasproducerande länderna, tillhörande den internationella arbetsorganisationen. I anslutning härtill framställdes i propositionen även ett förslag till svensk lagstiftning i ämnet, vilken skulle träda i kraft den dag, som sedermera bestämdes i samband med en eventuell ratifikation. Riksdagen avsåg emellertid detta lagförslag och uttalade därjämte, att konventionen angående arbetstiden i automatiska fönsterglasbruk icke borde ratificeras. Andra lagutskottet, vars utlåtande därvid följdes, anförde bland annat, att man, innan en speciallagstiftning av detta slag antoges, borde undersöka, huruvida icke en motsvarande arbetstidsförkortning vore befogad även för andra arbetare, t. ex. järnbruksarbetarna, vilka arbetade under lika svåra förhållanden som de, vilka föreläge för de i kontinuerlig drift vid fönsterglasbruken sysselsatta arbetarna. Utskottet konstaterade, att någon utredning av spörsmålet, i vilken omfattning arbete av angivet slag förekomme i vårt land, icke hade presterats.

En av den internationella arbetsorganisationens konferens år 1935 föreslagen konvention om förkortning av arbetstiden i buteljglasbruk, som ävenledes förutsatte en maximering av arbetsveckan till i genomsnitt 42 timmar samt användandet av minst fyra skiftlag, ratificerades heller icke av Sverige. Detsamma gäller i fråga om en av nämnda konferens förordad principkonvention om 40 timmars arbetsvecka.

Frågan om riskerna för ohälsa i samband med skiftarbete har sedermera berörts i rationaliseringsutredningens betänkande (SOU 1939:13). Under hösten 1936 hade nämnda utredning anordnat en serie konferenser med representanter för arbetsgivarnas, arbetarnas och de anställdas organisationer samt enskilda industriföretag. Därvid diskuterades särskilt frågan, huruvida den på flera håll i samband med vidtagna rationaliseringsåtgärder ökade arbetstakten kunde anses ha ogymsamt påverkat de arbetandes hälsa. Konferenserna gävo icke till resultat några säkrare utgångspunkter för frågans bedömning. Det uttalades å ena sidan vid dessa konferenser, att den med rationaliseringen intensifierade arbetstakten i åtskilliga fall hade inverkat menligt på arbetarnas hälsotillstånd. Därvid erinrades också om »skiftarbetets i form av nervösa sjukdomar och magsjukdomar ogynnsamma följdverkningar, vilka förvärrades av de ofta återkommande växlingarna i tiderna för skiften». Å andra sidan betonades det emellertid också, att nervösa sjukdomar hos arbetare och anställda även vore förorsakade av andra anledningar än hög arbetstakt och att rationaliseringen i det hela hade medfört betydande lättnader för arbetarna.

Det är sålunda icke, som det i motionen uppgives, rationaliseringsutredningen själv, som här »framhåller» de ovan anmärkta olägenheterna vid

skiftarbete. Utredningen nöjer sig i detta hänseende med att referera vissa uttalanden från deltagarna i nämnda konferenser.

Emellertid hemställde rationaliseringsutredningen hos Kungl. Maj:t om uppdrag åt socialstyrelsen och medicinalstyrelsen att gemensamt och i samråd med utredningen företaga erforderliga undersökningar i fråga om rationaliseringens inflytande på arbetares och anställdas hälsotillstånd. På anmodan av Kungl. Maj:t inkommo därefter de båda ämbetsverken efter samråd med rationaliseringsutredningen med plan och kostnadsförslag för sådana undersökningar. I samband med att ett statens institut för folkhälsan kort tid därefter inrättades fann Kungl. Maj:t det emellertid icke vara påkallat att vidtaga någon vidare åtgärd i ärendet. Enligt av Kungl. Maj:t utfärdad instruktion åligger det nämligen detta institut att bland annat utföra undersökningar rörande ohälsa, som uppkommer genom ogynnsamma yttre inflytanden i samband med arbete, samt föreslå åtgärder, som ur medicinsk synpunkt befinnas påkallade för att minska risken av ohälsa i arbete.

Institutet har, enligt vad socialstyrelsen erfarit, år 1939 planerat en undersökning av arbetstidsförhållandena i samband med skiftarbete. I samband med kriget inträffande omständigheter befunnos emellertid icke vara gynnsamma för utförandet av denna undersökning.

Institutet lär emellertid ha för avsikt att, i den mån förhållandena det medgiva, företaga undersökningar angående betydelsen av arbetstidens längd och förläggning under olika förhållanden med särskilt beaktande av yrkeshygieniska synpunkter.

Enligt vad styrelsen ytterligare erfarit, har 1938 års arbetarskyddskommitté tagit frågan om nattvila i industriellt arbete under omprövning.

Det må i detta sammanhang vidare nämnas, att socialstyrelsen nyligen i ett principuttalande angående anordnandet av sådana former av daghem eller barnhem, särskilt så kallade veckohem, som äro avsedda att omhändertaga barn, vilkas mödrar på grund av skiftarbete eller eljest på grund av arbetstidens förläggning icke kunna anlita de vanliga daghemmen, har betonat önskvärdheten av att mödrar med minderåriga barn överhuvud icke hänvisas till skiftarbete utan att alla ansträngningar inriktas på att ge yrkesarbetande mödrar möjlighet till arbete under normal dagarbetstid.

Vad den ävenledes i motionen berörda frågan om förkortning av arbetstiden vid arbete under jord beträffar, må det erinras om att Sverige i princip har anslutit sig till ett av den internationella arbetsorganisationens konferens år 1935 anlagat förslag till internationell konvention angående begränsning av arbetstiden i kolgruvor. I fråga om arbete under jord innebär denna konvention en maximering av arbetstiden till $7\frac{3}{4}$ timmar per dag. Med konventionens ratifikation har fått anstå i avvaktan på att åtminstone några av de större kolproducerande länderna skola ratificera densamma. Vid frågans förberedande behandling hade från svensk sida ifrågasatts en längre gående inskränkning av arbetstiden vid kolgruvor än den i konventionen angivna.

I den remitterade motionen ifrågasättes införandet av en »lagstadgad rätt för arbetare att själv avgöra, om han vill utföra övertidsarbete eller ej». Det framgår icke fullt klart, vad härmed åsyftas. Närmast synes motionären ha avsett ett förbud för arbetarna att *kollektivt* åtaga sig skyldighet att utföra övertidsarbete i den omfattning, lagen tillåter. Möjligen avses även en sådan inskränkning i avtalsfriheten, att den enskilde arbetaren icke skall kunna *på förhand* förbinda sig att vid anfordran utföra övertidsarbete. Det ifråga-

varande syftet anser motionären böra uppnås genom en ändring av arbetstidslagen. Denna lag ålägger nu arbetsgivaren att tillse, att icke arbetaren genom övertidsarbete utsättes för överansträngning eller ohälsa, men det skydd mot missbruk, som detta stadgande ger, förklaras i motionen vara ganska illusoriskt, och det göres gällande, att övertidsarbetet nu ofta blir menligt för mindre motståndskraftiga arbetares hälsa.

Vid 1938 års riksdag väcktes inom andra kammaren en motion (nr 70) med yrkande om skyndsamt utredning och förslag till sådan ändring av arbetstidslagen, att den nu medgivna rätten till uttagande i viss utsträckning av övertidsarbete ytterligare begränsades. Det pekades där på förefintliga hälsorisker särskilt inom de industrier, där övervägande kvinnlig arbetskraft anlätades, och det anmärktes, att dessa risker i de särskilda fallen ofta icke upptäcktes, förrän det vore för sent. I anledning av denna motion hemställde riksdagen hos Kungl. Maj:t om en utredning, under vilka förhållanden övertidsarbete uttoges enligt arbetstidslagen samt huruvida jämkningar i rätten att uttaga sådant arbete kunde vara av omständigheterna påkallade. Kungl. Maj:t gav därefter socialstyrelsen i uppdrag att verkställa en utredning i ämnet.

För fullgörande av detta uppdrag utförde socialstyrelsen i samråd med vissa myndigheter och organisationer en del huvudsakligen statistiska undersökningar beträffande övertidsarbetet, vilkas resultat har redovisats i årgången 1941 av styrelsens tidskrift *Sociala Meddelanden*. I undersökningarna ingick även en utfrågning av arbetarna angående dessas uppfattning om övertidsarbetets betydelse i arbetshygieniskt avseende. Att döma av ett flertal därvid inkomna yttranden från arbetare inom olika fack syntes det vara en tämligen allmänt utbredd uppfattning på arbetarhåll, att övertidsarbetet blivit särskilt påfrestande genom den ökade arbetstakten. Det framhölls i en del yttranden, att övertidsarbete givetvis blir mest påfrestande, då det uttages i förening med skiftarbete. Från flera håll uttalades i detta sammanhang, att skiftarbete i och för sig är den mest betungande arbetsformen. Många arbetare gjorde gällande, att en begränsning av skiftarbetet vore angelägnare än en begränsning av övertidsarbetet.

Bland de arbetare, som vid denna enquête besvarade en framställd fråga om behovet av ändrade lagbestämmelser angående övertidsarbetet, förklarade sig ungefär två tredjedelar önska en revision av lagstiftningen i syfte att minska antalet övertidstimmar eller på annat sätt begränsa uttagandet av arbete på övertid.

I flera yttranden från arbetarna betonades vidare behovet av en effektivare kontroll av efterlevnaden av det ovan berörda stadgande i lagen, som avser att garantera, att arbetaren icke utsättes för överansträngning eller ohälsa i samband med övertidsarbete.

Vid planerandet av den här i korthet berörda utredningen hade det jämväl avsetts, att statens institut för folkhälsan skulle utföra vissa mindre lokalundersökningar i syfte att utröna övertidsarbetets verkningar ur medicinska synpunkter. Denna undersökning ansågs emellertid tills vidare böra inhämmas efter krigsutbrottet 1939.

Socialstyrelsens ovan berörda utredning överlämnades sedermera till 1938 års arbetarskyddskommitté i och för avgivande av utlåtande.

Vad ovan har anförts ger vid handen, att de i motionen berörda yrkeshygieniska spörsmålen ha varit föremål för statsmakternas och vederbörande myndigheters uppmärksamhet vid olika tillfällen och föranlett under-

sökningar, som emellertid i vissa fall icke ha kunnat fullföljas på grund av tidsförhållandena. Därvid har framgått, att skift- och nattarbete, arbete under jord och övertidsarbete äro arbetsformer, som ansetts kunna vara påfrestande för arbetarnas hälsa. Det är synnerligen önskvärt, att det närmare klargöres, i vilken utsträckning detta är fallet, och att den betydelsefulla frågan om den tekniska rationaliseringens inverkan i arbetshygieniskt hänseende i detta sammanhang också får sin belysning. I anslutning härtill framställer sig spørsmålet om behovet av en reformering av de nuvarande arbetstidsförhållandena, vare sig detta lämpligen bör ske genom en förkortning av i gällande lag medgiven arbetstid eller genom arbetstidens lämpligare förläggning och rasternas anordning eller möjligtvis genom en effektiviserad yrkesinspektion och förbättrad kontroll av lagens efterlevnad.

Styrelsen finner sålunda en närmare undersökning av rådande arbetstidsförhållanden i av motionen angivna hänseenden i och för sig vara väl befogad. De ovan berörda av statens institut för folkhälsan samt av 1938 års arbetarskyddskommitté redan igångsatta eller planerade undersökningarna komma därvid givetvis närmast i betraktande. Det är önskvärt, att dessa fullföljas. Styrelsen får i detta sammanhang också hänvisa till ett den 14 mars 1945 till riksdagens andra kammars andra tillfälliga utskott avgivet yttrande över en motion av herr Sköldin i andra kammaren (II: 47), där styrelsen betonade önskvärdheten av att folkhälsoinstitutet finge erforderliga resurser för en utredning om det moderna rationaliserade industriarbetets inverkan på arbetarens psykiska hälsa. Det torde emellertid ur flera synpunkter vara lämpligt, att det härutöver uppdrages åt sakkunniga myndigheter att verkställa en allmän översyn av lagen den 16 maj 1930 om arbetstidens begränsning. De avsedda specialundersökningarna skulle då inordnas i ett sådant större sammanhang. Redan den omständigheten, att speciella arbetstidslagar på senare tid ha tillkommit för särskilda områden, synes påkalla en sådan översyn av den tidigare arbetstidslagen, varvid frågan om en utvidgning av dennas tillämpningsområde jämväl kunde tagas under omprövning. Ett beaktansvärt förslag i denna riktning har nyligen framställts av landsorganisationen i Sverige.

Stockholm den 19 mars 1945.

KARL J. HÖJER.

ERIK ALEXANDERSON.

Bilaga D.

Till Riksdagens andra lagutskott.

Genom remiss den 7 februari 1945 har tillfälle beretts *Svenska arbetsgivareföreningen* att avgiva yttrande över en i andra kammaren väckt motion nr 423 av herr Cruse angående utredning om förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete under jord m. m. Föreningen får i anledning härav anföra följande.

Motionären gör till en början gällande, att hälsoskäl skulle motivera en förkortning av den nuvarande 48-timmarsveckan vid vissa slag av arbete, särskilt vid skift- och nattarbete samt arbete under jord.

Motionären har därvid särskilt tagit sikte på skiftarbetet och uttalar, att lagen om arbetstidens begränsning egendomligt nog lämnar sämre skydd för skiftarbete än för regelbundet dagarbete. I detta avseende hänvisar motionären till 4 § andra stycket och 5 § 2 mom. arbetstidslagen. I den förstnämnda bestämmelsen stadgas, att om arbete bedrivs med regelbunden skiftindelning, annan arbetstid än i 4 § första stycket angivits, d. v. s. 8—9 timmar om dygnet eller 48 timmar i veckan, må tillämpas, såvitt därigenom icke uppkommer längre sammanlagd arbetstid för en tidrymd av högst tre veckor, än att den motsvarar 48 timmar i veckan. Det torde icke med fog kunna påstås, att denna bestämmelse i tillämpningen har lett till överanstängning av arbetarna. Anledningen till dess tillkomst är den, att förhållandena vid skiftarbete kunna vara så växlande, att det icke rimligen kan begäras, att huvudregeln i 4 § första stycket alltid skall tillämpas på sådant arbete. Särskilt föranleda förhållandena vid skiftväxling, d. v. s. övergången från ett skift till ett annat, att arbetet för en enskild arbetare en vecka kan överstiga 48 timmar och en annan vecka understiga 48 timmar, men även andra förhållanden kunna inverka. I 5 § 2 mom. stadgas, att om arbete, som bedrivs med tre skiftlag, på grund av synnerliga skäl finnes böra fortgå jämväl under sön- och helgdagar, arbetsrådet må, i den mån så prövas påkallat, medgiva därför erforderligt undantag. Det framgår av förarbetena till lagen, att även detta undantag är motiverat av synnerligen starka skäl. Anledningen till detsamma är, att i fråga om arbeten, som ej tåla avbrott, sålunda ej ens å sön- och helgdagar, kommer med en fördelning av arbetet på tre skiftlag på varje sådant lag en arbetstid per vecka av 56 timmar. I en dylik situation kan visserligen arbetstiden ofta nedbringas till 48 timmar i veckan genom införande av ett s. k. hoppande skift, men med hänsyn till att det i vissa fall kan bereda betydande olägenheter att anskaffa extra arbetskraft, har det ansetts nödvändigt att bereda möjlighet till längre arbetstid än 48 timmar i nu berörda fall. Det är emellertid att märka, att under den tid lagen gällt, en arbetstid av 56 timmar blivit allt sällsyntare, beroende dels på att parterna inom många verksamhetsområden, där den tidigare förekommit, i kollektivavtal enats om att minska den till 48 timmar, dels på att arbetsrådets tillämpning av denna bestämmelse blivit alltmer restriktiv. Man kan utgå från att i de fall, där undantag av arbetsrådet medgivits med stöd av detta moment, dessa undantag äro motiverade av vägande skäl. Det är överhuvud taget omöjligt att stifta en lag om maximiarbetstid utan att giva utrymme för en viss frihet i tillämpningen på grund av arbetslivets skiftande förhållanden.

Motionären går emellertid vida längre än att angripa dessa bestämmelser, i det han föreslår en begränsning av allt arbete, som helt eller delvis infaller mellan kl. 23 och 6, till i genomsnitt 7 timmar per dygn eller 42 timmar per vecka. Till stöd för detta preciserade yrkande åberopas för det första, att rationaliseringsutredningen skulle ha framhållit, »att skiftarbete åstadkommer nervösa sjukdomar och magsjukdomar, vilka förvärras av de ofta återkommande växlingarna i tiderna för skiften». Föreningen vill påpeka, att detta icke är något rationaliseringsutredningens eget uttalande utan ett yttalande, som är fällt — sannolikt av någon arbetarrepresentant — vid av utredningen anordnade konferenser med representanter för arbetsgivarnas,

arbetarnas och de anställdas organisationer (utredningens betänkande, del 1, sid. 233). För det andra åberopar motionären, att läkarna även allmänt torde vara av den uppfattningen, att skift- och nattarbete är ganska påfrestande för hälsan. Föreningen vill framhålla, att detta icke är medicinskt utrett och att även om påståendet skulle accepteras, det ingalunda är säkert, att en arbetstidsförkortning skulle vara det rätta sättet att motarbeta dessa skadliga verkningar. En åtgärd, som beträffande skiftarbete synes vara att rekommendera, är att ha mindre låta skiftväxlingar, så att en arbetare arbetade exempelvis tre veckor på ett eftermiddagsskift och därefter tre veckor på ett nattskift, i stället för att såsom nu byta skift varje vecka. Dylika åtgärder ha emellertid hittills i allmänhet stött på motstånd från arbetarsidan. Det bör dessutom beaktas, att det arbete, som inom industrien försiggår i treskift, i stor utsträckning består i passning av maskiner och alltså måste anses som ett fysiskt relativt lätt arbete. Föreningen kan icke underlåta att framhålla, att föreningen även i ett annat avseende finner ifrågakommande yrkande mindre väl övervägt. Treskiftsarbete förekommer i svensk industri huvudsakligen i sådana fall, då det är tekniskt betingat, d. v. s. då fråga är om en arbetsprocess, som av tekniska skäl icke kan avbrytas. En förkortning av nattskiftet till sju timmar skulle i alla sådana fall leda till en motsvarande förlängning av de båda andra skiften med tillsammans en timme, eftersom ju arbetet måste pågå under hela dygnet. Detta kan emellertid uppenbarligen icke vara någon praktisk lösning. Det förefaller, som om motionären skulle ha utgått från förhållandena inom det fack, tryckerifacket, som han själv representerar, där kontinuerlig skiftgång icke ifrågakommer.

Icke heller i andra fall har det kunnat påvisas, att den lagstadgade 48-timmarsveckan skulle kunna leda till överansträngning. Klart är dock, att då det är fråga om ett verkligt hälsofarligt arbete — t. ex. arbete i vilket giftiga ämnen användas eller bildas — en arbetare icke kan regelbundet sysselsättas 48 timmar i sådant arbete, om man icke kan åstadkomma effektiva skyddsanordningar, vilket emellertid i regel är möjligt. För bl. a. sådana fall finnes en bestämmelse i 4 § e) arbetarskyddslagen, att tiden för arbetares användande till särskilt hälsofarligt arbete skall tillbörligen inskränkas. I praktiken sker detta också genom att man låter sådana arbetstagare under en del av sin arbetstid syssla med annat arbete.

Vidare yrkar motionären utredning om »lagstadgad rätt för arbetare att själv avgöra, om han vill utföra övertidsarbete eller ej». Härtill vill föreningen först anmärka, att arbetare icke enbart på grund av arbetstidslagen är skyldig utföra övertidsarbete. I lagens 7 § 5 mom. stadgas ju, att i fråga om arbetares skyldighet att utföra övertidsarbete gäller vad därom kan vara med arbetsgivaren överenskommet. En överenskommelse härom träffas beträffande icke kollektivavtalsreglerade områden direkt med arbetstagaren och beträffande de kollektivavtalsreglerade områdena regelmässigt i kollektivavtal mellan arbetsgivarens och arbetarnas organisationer. Motionären syftar uppenbarligen till att i kollektivavtal icke skulle få införas bestämmelse om skyldighet för arbetare att utföra övertidsarbete, utan att avgörandet skulle överlämnas åt den enskilde arbetaren. Detta skulle emellertid medföra synnerligen allvarliga olägenheter. Man får icke glömma, att storleken av de i kollektivavtalen stadgade tilläggen för övertidsarbete medför, att arbetsgivaren icke påbjuder dylikt arbete annat än när detta är absolut nödvändigt. Det är många omständigheter som gör, att övertidsarbete i sär-

skilda fall kan vara nödvändigt. Detta gäller exempelvis vid reparationer av i driften använda maskiner. Vidare kan det i många fall vara nödvändigt att leveranser fullgöras så snabbt, att den ordinarie arbetstiden icke räcker till. Icke minst staten har under nuvarande kristid måst betinga sig så korta leveranstider vid beställningar hos enskilda företag, att övertidsarbete måst anordnas. Motionären är tydligen själv medveten om att övertidsarbete ofta måste tillgripas men uttalar den uppfattningen, att lagfästandet av en frihet för arbetarna att sedan ordinarie arbete fullgjorts själva få förfoga över sin fritid, icke torde hindra arbetsgivaren att få erforderligt arbete utfört. Det torde finnas tillräckligt många arbetare — anför motionären — som äro villiga att frivilligt utföra erforderligt övertidsarbete, i synnerhet som kollektivavtalen i allmänhet stadga högre ersättning för övertidsarbete än ordinarie arbete. Ett dylikt resonemang är ju i själva verket mycket yligt. I många industrier är förhållandet det, att arbetet icke kan avbrytas i ett led i produktionskedjan utan att detta leder till allmänt driftstopp. Vägran från ett fåtal arbetare att utföra övertidsarbete — en vägran som enligt motionärens förslag överhuvud taget icke skulle behöva motiveras — skulle därför kunna hindra utförande av övertidsarbete inom en hel industrianläggning. En ändring i av motionären antydd riktning skulle därför bereda synnerlig olägenhet. Den skulle dessutom icke medföra någon motsvarande vinst för arbetarna. De gränser, inom vilka lagen och arbetsrådets därpå grundade praxis tillåter övertidsarbete, äro nämligen så små, att någon överansträngning icke behöver befaras av arbetare, som användas till övertidsarbete, givetvis med undantag för arbetare med svag hälsa. De arbetare, som av verkliga hälsoskäl böra befrias från övertidsarbete, erhålla också regelmässigt sådan befrielse. Till stöd för befrielse från övertidsarbete kan sådan arbetare åberopa 7 § 5 mom. arbetstidslagen. Tillämpningen av denna bestämmelse liksom av övriga bestämmelser i lagen övervakas av yrkesinspektionen, som givetvis har medel att med tvång genomdriva att den efterföljes, om så skulle visa sig erforderligt.

Föreningen vill ytterligare anföra, att i nuvarande läge det måste möta de största betänkligheter att överväga någon inskränkning av arbetstiden. Under den närmaste tiden komma uppenbarligen mycket stora krav att ställas på produktionskapaciteten inom vårt näringsliv. Tidpunkten för framförandet av det ifrågavarande yrkandet är sålunda enligt föreningens mening sällsynt illa vald.

Under åberopande av vad ovan anförts får föreningen hemställa, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 15 mars 1945.

Svenska arbetsgivareföreningen
FRITIOF SÖDERBÄCK.

Bilaga E.

Till Andra lagutskottet.

Genom remiss den 7 mars 1945 har *Landsorganisationen i Sverige* lämnats tillfälle att avgiva yttrande över en inom andra kammaren av herr Cruse väckt motion (nr 423) angående utredning om förkortning av arbetstiden vid skift- och nattarbete samt vid arbete under jord m. m.

Landsorganisationen har i en den 5 februari 1945 till statsrådet och chefen för socialdepartementet gjord framställning hemställt om en allmän översyn av åttatimmarslagen, därvid den angelägnaste uppgiften för en översyn framhållits vara omprövning dels av lagens regler om den ordinarie arbetstiden för arbetare under jord, skiftarbetare och andra arbetare i särskilt pressande sysselsättningar, dels av reglerna om övertidsarbete.

Med instämmande i motionens syfte får landsorganisationen på det sätt tillstyrka motionärens förslag att de i motionen berörda frågorna underkastas utredning, vilken dock, för det fall landsorganisationens nyssnämnda framställning föranleder åtgärd, bör företagas i samband med den allmänna översyn av lagen, som framställningen avser.

Stockholm den 12 mars 1945.

Landsorganisationen i Sverige

AUG. LINDBERG.

/ Arnold Sölvén.